

կայանք, որ նրա կինը մի այնպիսի թղթի էր, որը եթէ ձեռքերը բարձրացնէր, մի քիչ էլ վերցատկէր, դարձեալ չէր կարող հասնել ամուսնու ձեռքերին:

Նշանակում ենք այս դէպքը ցոյց տալու համար թէ տիկին Թատիսեանց որպիսի արհեստական պատճառներ է ստեղծում իր հերոսուհուն տանջել տալու համար: Մի այդպիսի արհեստական պատճառով էլ հանում է տանջող կնոջը այն կախարհական շրջագծից, որի մէջ էր: Եւ իրաւ, ինչ պիտի լինէր վերջը: Մարիա Եղօրօջեան չէ ուզում հեռանալ ամուսնու տանից և մի և նոյն ժամանակ զանդառնում է, սաստիկ դանդաղում: Վրա է հասնում մի այսպիսի հանգամանք: Մի օր իշխան Աստուխի իր զորանշի ներկայութեամբ այնպէս սաստիկ հըրում է կնոջը, որ սա երեսի վրա վայր է ընկնում. ճակատը պատռւում է, արիւնը ծածկում է դէմքը: Մայրը «հալիւ բարձրացնում» է նըրան և միայն արդարադատ Աստուծուն է կանչում: Այդ դէպքից խեղճ այնքան յուզում է, որ հիւանդանում է և մեռնում: Մարիա Եղօրօջեան զգում է, որ ինքն է սպանել իր մօրը և, ըստ երևոյթին, ինքնասպանութեան է դիմում: Եւ վէպը դրանով էլ վերջանում է...

Բայց ու Թատիսեանց բայց այդ գործող անձինքներից ունի և երկու մարդ. բոլոր Ակուսման և նրա էկին, Գայիանէն: Մարիա զուրկ են բերված համակրելի գծերով. բոլոր իդէալիստ է, նրա կինը հասկանում է թէ ինչպէս պէտք է վարվել վատ ամուսնու հետ: Երկուսն էլ Մարիա Եղօրօջեանի սրտակից բարեկամներ են: Բայց ինչ են անում, տեսնելով այդ խեղճի տանջանքները: Այնչէ, միայն խօսում են, լաւաւ ֆրազներ են արտասանում: Տիկին Թատիսեանցի վէպի մէջ միակ բէպական պատկերները այդ երկու խօսող ինտելիգենտները կը լինէին, եթէ հեղինակը աշխատած չը լինէր նըրանց իդէալացնելու, եթէ թող տուած լինէր, որ նրանք շարունակ մնային շատ խօսող և ոչինչ չանող մարդկանց դերում: Բայց հեղինակը ուղեցել է արդարացի թող ու անկարող ինտելիգենտներին: Այսպէս, նա ուղարկում է Գայիանէն Բագու, որպէս զի Գայիանէն չը կարողանայ իր մտերմ ընկերուհուն ազատել դադան մարդկանց ճանկերից: Բայց իդէալ. Բագուից վերադառնալուց յետոյ էլ Գայիանէն ոչինչ չէ անում, միայն խօսում է, իմանալով որ իր ընկերուհին մի չը տեսնված փայտ է, չէ կարող առանց ուրիշի օգնութեան զուրկ զալ գոնալը... Եթէ նայենք մեր շուրջը, կը տեսնենք, որ բոլորն ու Գայիանէն անկարող թող ու խեղճ ինտելիգենտայի հարազատ անդամներն են. և, կրկնում ենք, զուր է հեղինակը աշխատել իդէալացնել նրանց զանազան արհեստական ձևերով:

Տեղակայութիւններ: Վէպի հիմնական գաղափարը—դատարարային ընդհանուր—բոլորովին չէ աջողվել: Դատարարները չը կան. ուստի պատմութեամբ ընդունում է կեանքի հասարակ մի երևոյթի կերպարանք, այն էլ մի այնպիսի երևոյթի, որ կարող էր տեղի ունենալ դատարար:

Գնդապետը մտաւ միւս հիւանդանոց, ուր թուղթ էին խաղում: Հիւանդներ տանտերը առաջարկեց նրան իսկոյն ևեթ խաղընկերներ գտնել նրա համար՝ երկու ստատուիկ սովետիկներ և դատարանի նախագահը: Բայց գնդապետը չնորհակալութիւն յայտնեց և հրամարկեց— յիշեց թերեւ իր վիտ խաղալը հանդուցեալ ընկերների հետ Աօնում:

Այդպիսով՝ այդպէս էլ դադարեցին նրանով հետաքրքրվելուց: Գնդապետը գոհ էր այդ բանից, նա կարող էր աղատ կերպով գննել այդ իր համար նոր մարդկանց:

Նա ականջ էր դնում խօսակցութիւններին: Մի անկիւնում խօսում էին բարեկենդանի զուարճութիւնների մասին, երկրորդ անկիւնում՝ կառնային գնդերի մասին, երրորդ անկիւնում՝ կանանց մասին, չորրորդ անկիւնում՝ քաղաքականութեան մասին, յատկապէս այն հարցի մասին, թէ գերմանացիք անպատճառ կուլ կը տան լեհներին:

Նա մօտեցաւ այդ վերջին խմբին, բայց երկար չը մտնակցեց խօսակցութիւններին:

Անցնելով հարցէ հարց՝ խօսակցիները յայտնեցին, ի միջի այլոց, թէ խեղացի, իրազէտ քաղաքականութիւնը պէտք է նայել պատերազմի վրա առևտրական տեսակէտից և թէ միայն Նապոլեօն երրորդի նման յայտնի աշխակալը կարող էր հաստատանել, թէ պատրաստ է պատերազմել զաղախարի համար, պաշտպանելով օտարները շահեր:

Այդ նոյն դատողութիւնը նա լսում էր յաճախ Փրանսիայում. էլ ինչու էր հեռանում այնտեղից:

Ուսկան խուլ անկիւններում կամ շատ շատ՝ Հաւաքարի արհեստագործական կարգի մէջ: Վէպը մենք կարող ենք ընդունել իբրև մի նկարագրի թէ ինչպէս մի խեղճ, փայտ կին տանջվում է անասելի կերպով: Եւ որովհետեւ չը կան հասարակական և հոգեբանական այնպիսի հանգամանքներ, որոնք այդ անջանքներին տային մեր կեանքից բոլոր իրական դրամայի, անխոտափելի դժբաղդութեան կերպարանք, ուստի մենք հերոսուհու թշուառ կացութիւնը կարող ենք բացատրել նրա անհատական, անձնական յատկութիւններով: Զր պէտք է փայտ լինել— ահա ինչ զգացումներ է մնում ընկերացողի մէջ վէպը կարդալուց յետոյ: Այս համեստ շրջանակի մէջ միայն վէպը ունի դրութեան իրաւունք:

Անհատ վերաբերվելով վէպին, մենք խիստ պիտի լինենք. և կարծում ենք, որ խստութիւնը այս դէպքում անտեղի չէ: Տիկին Թատիսեանց մեր մէջ միակ կին գրողն է, որ արդէն մի քանի վէպեր է տուել: Դատելով նրա այս գործից, մենք անկեղծ ցանկութիւն ենք յայտնում, որ յարգելի հեղինակը լրջութեամբ վերաբերվի իր գործին, լաւ ճշակ է նկարագրում, արուեստականութեանց ձեռք վերցնէ, իր գրութեանքների մէջ ժողով, եթէ կարելի է այսպէս ասել, շատ օգ, շատ ջանքով, ցուրտ ու անկենդան ստեղծողների տեղ շարունակ կենդանի մարդկանց կանչէ գործողութիւններ կատարելու:

Ի վերջոյ պարտք ենք համարում երկու խօսք ասել և հրատարակական ընկերութեան՝ նրա մի ընդհանուր, տեղեղ սովորութեան առիթով: Գնում էք մի դիրք, կտրուում էք թերթերը որ կարդաք և ահա ամբողջ դիրքը ցրել է գալիս, ընկերութիւնը, գրօշանոց հաշիւներից դրված, կարելի չէ տալիս իր հրատարակութիւնները և դրանով կատարելապէս զոհեցնում է ընթերցողին: Եթէ կօպէկները այդքան մեծ դեր են կատարում ընկերութեան դրամարկի մէջ, աւելի լաւ չէր լինի մի երկու կօպէկ աւելացնել գնի վրա և կարելի տալ դրքերը, որպէս զի առնուող նոյն իսկ 50—60 քրեսանոց քրօշիւր կարդալիս չը տանջվի անդադար թափվող թերթերից...

ՆԱՄՍԿ ՆՈՐ-ԲԱՍԱՋԵՏԻՑ

Յուլիսի 20-ին

Նոր-Բայազետից ոչ հեռու գտնվող Գալի-Կարաշ գիւղում տաւարի ժամաւախ կայ. օրական ընկնում են 10—15 գլուխ եղջիրաւոր անասուններ: Փաղաքի անասնաբոյժը մի շատ քանակ աւելի է, ինչ կտորել է տալիս հիւանդ անասուններին այդ գիւղում, գնահատելով և վճարելով նրանց գինը տերերին: Այստեղ բաւերադրաբար, դեռ ևս տաւարացանի նշաններ չը կան, սակայն անասնաբոյժը միջոցներ ձեռք առնելով հիւանդութիւնը իր սաղմի մէջ խեղդելով՝ այս օրվանից սկսեց հետադարձել նաև մասամբ քաղաքի անասուններին: Արդեւ լսում է հաղորդակցութիւն ունենալ հիւանդ գլուխների հետ: Փոփոխեալ Յամաքաբեր գիւղում նոյնպէս զոհեր են գնում ժամաւախին: «Զորաբ»

Մերովը սուս ու փուս քաշվեց երեկոյցից ու վերադարձաւ իր հիւրանոցը: Իսկոյն պատկեց տեղերում ու մտքով վերացաւ— ոչ ընած էր, ոչ արթնում: Երբեմն-երբեմն նա կարենա մի բօւլակով կորցնում էր զիտակցութիւնը և նրան սկսում էր թուալ, թէ նա կենդանի մարդ չէ այլ ևս, այլ մի խաչ՝ քաղաքից չիրմի վրա, ուր պառկած են նրա հանդուցեալ ընկերները: Ուշիկ գալով նա չնայում էր:

—Ինչու վերադարձայ այստեղ: Եւ նրան սկսեց տանջել Փրանսիայի կարօտը: Հետեւալ օրը կիրակի էր: Գնդապետը ուշ վեր կացաւ և հագնվում էր դանդաղ կերպով: Մտքում որոշելով, թէ երբ է աւելի յարմար ձանադարձ ընկնել դէպի Փրանսիա, այսօր թէ վաղը: Այստեղ ինքը խորթ է ամենքին և ամենքը՝ իրան:

Նրա բռնած համարը ներքին յարկումն էր. ժամի տասի մօտ նա բարձրացրեց պատուհանի վարդաղորդ և տեսաւ, որ պատուհանի մօտ մի փոքրիկ տղայի հետ գնում-գալիս է ինչ որ մի մարդ, շատ վատ հագնված:

Յուրաքանչեւ սաստիկ էր, և վատ հագնված մարդը երբեմն խփում էր ոտները գետնին, երբեմն զարկում ձեռներն իրար, երբեմն էլ չիփում երեսայի կապտած թաթիկները: Երեսան երկար, իր հասակից շատ մեծ, սիրտուկ ունէր հագնի և յարկէ գլխակի գլխին. ականջները կապած էին կեղոտ թաշկինակով, իսկ փաշքոտ թերթ մնում էր անօրբել:

Որովհետեւ վատ հագնված մարդը շուտ-շուտ նայում էր գնդապետի պատուհանին, վերջինս

կոչված անասնաւորների մէջ սարսափ է տիրում: Մայր վաճառականներից շատերը ունեն 4—500 գլուխ անասուններ, մի-երկուսը նոյնիսկ 1,000 հատից աւելի տաւար և ոչխարի տէր են: Ժամաւախը դեռ մի կողմ թողած, անասնաւաճառները ի նկատի ունեն մի համարին 10 բ. վնաս կրել, որովհետեւ նրանց գնած 25—30 բուրդանոց մի եղը այս քաղկին Քիֆ-լիսի շուկայում հազիւ 15—20 բ. է ծախվում, այն էլ հազար ու մի միլիոնով, դեռ մի կողմ թողած նրանց ծախսը, արօտաղինը և այլն:

Բէռլինի վերաբերվելով դուրսը ցոյց է տալիս 30 ատիճան տաքութիւն. դա մի չը տեսնված երևոյթ է Նոր-Բայազետի պէս հովտան լեռնաշղթի համար և դա անշուշտ սաստիկ երաշուտութեան արդիւնքն է, քանի որ ամառն անցաւ, բայց ոչ մի կաթիլ անձրևի երես չը տեսանք: Սարսափելի դրութիւն է տիրում—ե՛րկրորդ այրվեց, ցանքերը խանձվեցին, գոռում է ժողովուրդը, կիմանքներ ցամաքեցին կի՛վեցուց, որովհետեւ նրանք սոված պապանձած տուն են վերադառնում արօտաղիներից: Քամին արտատվող կերպով փչում է ամեն կողմից և փոշին պալանդալան բարձրանում է գետնից և ծեփվում մարդու երեսին: Ժողովուրդը շատ տեղերում ինքը խմելու ջուր անգամ չունի. եայլադարձեցից կաթնատեսները, անասնապանները արդէն ինքն են ցած, տուն են փակել: Օդը նոյն իսկ մի տեսակ տարօրինակ, անխաղաղ է թոււմ, շնչում ենք թանձր, խեղդող օդ: Մի խօսքով կլիմայի կատարեալ փոփոխութիւն... Այդ բոլոր աղէտների արդեւցութեան տակ ժողովուրդը այն համոզմունքի է գալիս, թէ աշխարհիս վերջն է, երկրորդ կործանվելու վրա է: Եթէ աշխարհիս վերջն չէ, բնա այս ինչ թղթեր են, որ Նրուսաղմիցը գրած և ուղարկած են մեզ, թէ աղօթք արեք, Աստուած աղաչէք, որ խնայէ, որ չը կործանվենք, չը փայնանք:

Հակառակի պէս, ամսին 8-ին, Փետրվարի 2-ին և Փաշա-ճեանց գիւղերի եայլադարձեցին առանձնում, մի բլուրի մօտ, երկարաժիթի նշաններ են երևում. ժայռից քարեր են պոկվում և գլորվում են ցած: Եւ ահա ժողովուրդին խօսելու նիւթ պէտք էր: Եթա՞ծ (երկրաշարժ) էլաւ, սարը փլաւ, երկու տնայլ էր, որ գոռոզոցը չէ կտրում. երկրի կործանումը սկսում է: Այս ինչ պատիժներ են, ուղիղ որ աշխարհիս վերջն է:—Բոլոր ռամիկները այս կարծիքի են: Միւս կողմից կատարում են.—եթէ աշխարհիս վերջն է՝ ապա ինչու հարուստները ոչինչ բան չեն անում, ողորմութիւն չեն անում, փող, հաց չեն բաժանում աղքատներին և այլն: Այդ էլ մի կողմ. զաղուկս պատանները երազ են տեսել, թէ այս ինչ տեղը մի քար է ընկել երկրից, որի մի երեսը մարդու պատկեր ունի կրած, իսկ միւսը՝ այրվածի հետքեր: Ժողովուրդը զանազան բացատրութիւններ է տալիս այդ քարին, որի համար չարժէ խօսել: Սակայն մերձակայ գիւղի հասարակութիւնը այդ հրաշալի գիւտը, որբան լը-սեցինք, դրել է եկեղեցում և պահում է...

Կան

ուշադրութիւն դարձրեց նրա վրա և հարցրեց ապաստարան, թէ ով է այդ աղքատ մարդը:

—Վօլկապար է: Հիւրանոցի վերնատանն է ապրում, ուղում է, որ իր տղան տեսնի պարոն գնդապետին:

—Ի՞նչ տեսնի: Ո՞րտեղից գիտէ, թէ ևս ով եմ:

—Ծառաներիցն է իմացել: Գնդապետը մտածմունքների մէջ ընկաւ, իսկ վատ հագնված մարդը շարունակ գնում-գալիս էր պատուհանի տակ կամ չիփում էր երեսայի մասած թաթիկները:

Գնդապետը գնաւ էր քաղաք նախաճաշելու: Նա շտապեց հագնվել և, հետաքրքրված այդ օտարտի մարդով, դուրս եկաւ համարից:

Սրբ վատ հագնված մարդը տեսաւ գնդապետին, նրա տեսնելու իսկոյն կարծես մեկվեցին գետնին: Նա մի կողմի վրա թեքեց գլխակից, կիտեց յօնքերը, ձգվեց չափուր կուլ տվածի պէս և սղմեց բռնուցները, որ, միայն առած, նմանում էր գնդապետի վրա նետվելու պատրաստութեան, բայց որ, վատ հագնված մարդու կարծիքով, նշանակում էր պատիւ տալ զինուորականի նման:

Երեսան այդ ժամանակ փչում էր իր ձեռներ ի վրա, աշխատելով մի կերպ տաքացնել նըրանց: Հայրը մի թուղ թուղեց հասցրեց նրա վրին, ուղեղով մտցնել նրա գլուխը, թէ այժմ ժամանակն է ձեռներին մասին մտածել, իսկ ինքը շարունակում էր նայել գնդապետին, ինչպէս մի կատաղի գայլը, բոլորովին հաստացած

ՆՆՈՒՐՆ ԼՈՒՐՆՈՒ

Թիֆլիսի ոստիկանապետի պաշտօնակատար պ. Կովալեով հետեւեալ համակրելի հրահանգն է ուղղել ոստիկանական ծառայողներին. «Առաջարկում եմ պ. պրիտաւաներին խստիւ ազդարարել փողոցապահ ոստիկաններին, որ նրանք ոչ մի պատրուակով և ոչ մի կերպ թող չը տան իրանց՝ ձեռք գործ գնել իրանց պաշտօնակատարութեան ժամանակ, նախազգուշացնելով նըրանց, որ բոլոր այդպիսի վրդովեցուցիչ դէպքերում, ես չեմ ընդունի ոչ մի արդարացուցիչ պատճառաբանութիւն և կարտաքսեմ պաշտօնից և առհասարակ ծառայութիւնից առանց խընդիրքի»:

Արդարադատութեան մինիստրութիւնը գրական, գեղարուեստական և երաժշտական երկերի սեփականութեան իրաւունքի պաշտպանող օրէնքների նախագիծը ուղարկել է գիտութիւնների Կայսերական Ակադեմիային, որպէս զի Ակադեմիան յայտնի իր կարծիքը նրա մասին:

ԿԱՂՋՈՒՄՆԻՑ մեղ գրում են. «Աշխարհից լուրեր են ստացվում, որ իբր թէ նիւթական սղութեան պատճառով, այս տարի կազմաւորվել է Փոփրադ-Գալէի Հայոց Միացեալ ընկերութեան երկես ուսումնարանի ուսուցչական խումբը, որի հետեւեղը պէտք է լինի դպրոցի փակումը: Մենք չենք ուզում հաւատալ մեր ականջներին, որովհետեւ այն գումարը, որով կառավարվում է տեղական դպրոցը, անձեռնմխելի է, ուրեմն ինչ է լսել Օրմանեան պատրիարքը այդպիսի կարգադրութիւն անելով»:

ՍԱՐԻՂԱՄԻՇԻՑ մեղ գրում են. «Ահա անցնում է երկրորդ ամիսը և անձրևի երես չենք տեսնում: Անտվար շրջերից խոտերը չորացել են, արօտատեղ չը կայ: Ինչպէս այստեղի, այնպէս էլ շրջակայ գիւղերի բնակիչները, խոտի և դարմանի սակաւութեան պատճառով, ստիպված պէտք է լինեն «կաշու գնով» ծախել իրանց առարկի մեծ մասը»:

ԱՆԱԼՔԱՆԱՐԻՑ մեղ գրում են. «Ահա մի 10—15 օր կը լինի, որ մեր դաւառի զանազան տեղերում երևացել է հացահատիկի բը-գէղ (хлебный мука, anisoplia austriaca): Դրք ցորենի չը հասած հասկի հիւթը ձեռքով՝ ահա-գին վնաս է պատճառում արօտերին և որից ներփակած ուղարկում եմ երկու օրինակ: Այդ բը-գէղը մինչև հիմա անձանթ էր մեր գիւղացիներին, և հողագործ ժողովուրդը՝ հունձը սկսելով և դատարկ հասկը տեսնելով միայն իմացաւ, թէ ինչ ահադին վնասներ է տալիս նա, որովհետեւ, ինչպէս ասում են իրանց, իդէալացիք, առաջին անգամն է, որ նա երևում է մեր դաւառում: Եթէ դրա վրա աւելացնենք և այն, որ հետեւեալ տարի (грядущая весна, cecidomyia destructor) թերթում ու երաշուտ էլ իր ժամանակին բաւական վնասներ են տուել տեղ-տեղ, կը տեսնենք, որ մեր դաւառի այս

լինելով, թէ պահում է իրան ամենախիտ գիտութեան կանօնների համաձայն:

Գնդապետը կանգ առաւ մի քաղկ, ուղում էր ինչ որ մի բան ասել վատ հագնված մարդուն, բայց չը կարողացաւ խօսք գտնել—մանաւանդ որ կողմնակի մարդիկ կային այնտեղ,—և նրանք միայն նայեցին իրար աչքերի ու գնդապետը գնաց քաղաք:

Այն ժամանակ կօլկապարը դիմեց տղային.

—Վոյտուտ:

—Հը:

—Իրա նման կը լինես, չան լալուտ:

—Ինչու չեմ լինի... կը լինեմ... Վայ, վայ, վայ, շատ ցուրտ է,—պատասխանեց փաշքոտ թերթ երեսան:

—Իսկ պահի: Որովհետեւ եթէ դրա պէս չը լինես, բոլոր առամները փողը կը թափեմ, թէ-կուլ ինձինք էլ հասակով քարձք լինես: Մինչ այդ՝ գնդապետը նստեց նախաճաշելու, բայց քիչ բան կերաւ, որովհետեւ շտապում էր: Նախաճաշելուց յետոյ իսկոյն վաղեց քաղաքը և բնակարան վարձեց իր համար:

Նրան այլ ևս այնքան չէին խորցնում այդ այլանդակ քարէ չէքերը և այդ նոր մարդիկ: Իսկ երբ այնուհետեւ պատահամբ անցաւ Կօրօվեա փողոցով և նայեց Վոլկային, նա տեսաւ նոյնպիսի ընդարձակ հօրիզօն, ինչպէս տեսնում էր առաջ, բոլորովին նոյն տեսակ անտառներ և զգաց նոյն գովաբար շուշը գեփիւտի, որ պակասում էր նրան ամբողջ կէս դար:

—Կը մնամ այստեղ,—ասեց նա մտքում:

Տ. Յովհաննիսեան

